

УДК 339:31

Александрова Р.А.¹, Патошина Г.М.², Патошин А.С.³

СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ

Виконана оцінка результативності зовнішньоекономічної діяльності за допомогою сукупності кількісних та якісних показників. Досліджено основні тенденції розвитку міжнародної торгівлі України з урахуванням світового досвіду та особливостей сучасного етапу її розвитку.

В умовах світової фінансової кризи все відчутніше проявляється вплив зовнішньої торгівлі на кожен окремо взятую національну економіку. Сьогодні національні економічні системи можуть поступово розвиватися лише за умови ефективної інтеграції країни до світової системи господарства. Зовнішньоекономічна діяльність країни вважається реальним важелем структурної трансформації та стабілізації вітчизняної економіки. Очевидно, що раціональна організація цієї діяльності неможлива без попередньої обґрунтованої оцінки її результатів.

Проблема аналізу розвитку міжнародної торгівлі є досить важливою, але майже не розкритою у сучасній науково – економічній літературі. Це питання стосується багатьох аспектів наукових досліджень, а саме: структурних змін у виробничому секторі та сфері послуг, залучення іноземних інвестицій, співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями, управління зовнішнім боргом та золотовалютними резервами країни тощо.

Велика кількість робіт присвячена ролі міжнародної торгівлі у процесі розбудови господарства. Теоретичні основи дослідження функціонування зовнішньоекономічної системи країни наведені в роботах Гребельника О.П і Макогона Ю.В. Автори висвітлюють існуючі системи показників та окремі вимоги міжнародних експертів щодо їх рівня [1, 2].

Характеристика структури зовнішньої торгівлі розглянута у роботах Вахненко Т., Тамашевича Ю.М., Лешкевича В.В. [3, 4]. Проблема формування золотовалютних резервів і управління зовнішнім національним боргом України присвячені роботи Вахненко Т. [3, 5]. Але слід зазначити, що у працях, присвячених ЗЕД України, недостатньо висвітлені питання дослідження умов торгівлі в розрізі окремих товарних груп та комплексної оцінки її результативності.

Метою статті є аналіз основних тенденцій розвитку міжнародної торгівлі України з урахуванням існуючих міжнародних вимог і стандартів. Завданнями дослідження є характеристика абсолютних та відносних показників, оцінка їх динаміки та структури з метою аналізу ефективності зовнішньої торгівлі товарами.

Функціонування будь – якої економічної системи, у тому числі й у сфері зовнішньоекономічних відносин, можна охарактеризувати сукупністю економічних показників. Для аналізу особливостей сучасного етапу розвитку зовнішньої торгівлі України використовуються показники, які характеризують інтегрованість економіки країни до світової системи господарства, обсяги та структуру міжнародної торгівлі за різними ознаками, динаміку її розвитку, умови торгівлі та результативність.

Відомо, що основними показниками, які характеризують ступінь інтегрованості економіки країни до світової системи господарства, є експортна квота (співвідношення вартості експорту до ВВП), імпортна квота (співвідношення вартості імпорту до ВВП) та зовнішньоторгівельна квота (співвідношення вартості експорту й імпорту, діленої навпіл, до вартості ВВП). Разом з показниками обсягів та динаміки зовнішньоекономічних зв'язків вони характеризують головні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі (див. табл. 1).

Як видно з табл. 1, протягом 2004 – 2008 рр. спостерігається поступове зростання обсягів експорту та імпорту товарів, зовнішньоторгівельного обороту, що відповідає загальносвітовій тенденції посилення взаємодії країн у сфері торгівлі. Слід зазначити, що порівняно з розвиненими країнами світу, в Україні дуже висока залежність від експорту, імпорту та у цілому від зовнішньої торгівлі (у 2008 р. відповідно 54,28; 69,29 і 61,77 відсотків). До того ж, протягом

¹ПДТУ, канд. техн. наук, доц.

²ПДТУ, ст. викл.

³ПДТУ, студент

досліджуваного періоду темпи росту імпорту перевищували темпи росту експорту, що привело до зниження балансу зовнішньої торгівлі товарами до -18,5 млрд. дол. США у 2008 році.

Експерти вважають, що висока залежність економіки країни від експорту буде сприяти її розвитку тільки за умов сприятливої кон'юнктури світового ринку тоді, коли імпортується товар, який не є стратегічно важливим для країни. Отже, для оцінки ефективності інтегрованості України до світової системи господарювання, необхідно додатково розглянути динаміку товарної структури зовнішньоекономічних зв'язків, та зміну умов торгівлі за основними групами товарів. Структура експорту товарів протягом досліджуваного періоду суттєво не змінилась: основними товарними групами в структурі експорту були чорні метали та вироби з них (39,94 і 41,2 %), мінеральні продукти (15,25 і 10,5 %), механічне обладнання, машини та механізми (9,28 і 9,5 %), транспортні засоби (6,24 і 6,5 %), продукти хімічної галузі (8,51 і 7,5 відсотків у 2004 і 2008 рр. відповідно). Товарна структура імпорту також майже не змінилась: у 2008р. основними залишаються енергетичні матеріали (26,7 %), механічне обладнання, машини та механізми (15,65 %), транспортні засоби (14,15 %) та продукція хімічної промисловості (8,15 %). Порівняно зі світовим експортом в Україні дуже висока частка чорних металів и низька частка машин та транспортних засобів (у світі вони дорівнюють 2,3і 42,5 % відповідно) [4].

Таблиця 1 – Динаміка показників інтегрованості та обсягів зовнішньої торгівлі

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
1. Обсяг експорту товарів, млн. дол.	32672,32	34228,44	38368,01	49248,06	67002,5
2. Темпи росту експорту товарів (у % до попереднього року)	141,6	104,76	112,09	128,36	136,05
3. Обсяг імпорту товарів, млн. дол.	28996,03	36136,29	45038,63	60669,92	85534,45
4. Темпи росту імпорту товарів (у % до попереднього року)	125,9	124,62	124,64	134,71	140,98
5. Зовнішньоторгівельний оборот, млн. дол. США	61668,35	70364,73	83406,64	1009917,98	1552536,9
6. Темпи росту зовнішньоторгівельного обороту (у % до попереднього року)	133,75	114,1	118,53	131,79	138,77
7. Баланс зовнішньої торгівлі, млн. дол.	3676,29	-1907,85	-6670,62	-11421,86	-18531,95
8. Експортна квота, %	50,1	40,83	36,1	40,73	54,28
9. Імпортна квота, %	43,6	43,11	42,38	50,18	69,29
10. Зовнішньоторгівельна квота, %	46,85	41,97	39,24	45,46	61,77

Слід зазначити, що існуючий розподіл в розрізі товарних груп не відповідає сучасним вимогам дослідження структури та тенденцій розвитку міжнародної торгівлі. Класифікація експорту за рівнем технологічності, яка використовується в окремих країнах, дозволяє оцінити не тільки ефективність інтеграції країни до світової системи господарства, а і ступінь розвитку її економіки. Згідно з цією класифікацією частка продукції високо – та середньо - високотехнологічних галузей у розвинених країнах коливається у межах 60 – 80 %, тоді як аналогічний показник в Україні за цей період не перевищував 22 % [5]. Для дослідження перспектив удосконалення структури експорту необхідно також розглянути динаміку умов торгівлі за товарами, частка яких у загальному обсязі експорту та імпорту найбільша.

Згідно з існуючою методикою, для аналізу умов торгівлі розраховуються кількісний та ціновий індекси. Кількісний індекс (K_q) характеризує співвідношення індексів фізичного обсягу експорту та імпорту товарів в діючих цінах:

$$K_q = I_{qe} / I_{qi}, \quad (1)$$

де I_{qe} – індекс фізичного обсягу (Ласпейреса) експорту ;

I_{qi} – ндекс фізичного обсягу (Ласпейреса) імпорту товарів.

Ціновий індекс (K_p) характеризує співвідношення індексів цін експорту та імпорту товарів при обсягах експорту та імпорту, фіксованих на рівні 2008 р. :

$$K_p = I_{pe} / I_{pi}, \quad (2)$$

де I_{pe} – індекс цін (Пааше) експорту;

I_{pi} – індекс цін (Пааше) імпорту.

Отже, оцінюється вплив кількісних та якісних факторів на загальний обсяг експорту й імпорту (див. табл. 2).

За даними табл. 2 у розрізі основних товарних груп у 2008 р. спостерігаються наступні зміни: скоротилися фізичні обсяги експорту добрива, чорних металів та продукції машинобудування; по всіх товарних групах, крім добрива, спостерігається зростання фізичних обсягів імпорту та середніх цін експорту та імпорту; зростання обсягів експорту перевищує зростання імпорту тільки за окремими товарними групами, за якими ціни імпорту вищі. Позитивним у 2008 р. було перевищення експортних цін по чорним металам і машинам та обладнанню, але воно супроводжувалось скороченням обсягів експорту та значно вищими обсягами імпорту за цими групами.

Таблиця 2 – Товарна структура та індекси фізичного обсягу, середніх цін та умов торгівлі України товарами за 2008 р.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Індекс фізичного обсягу (Ласпейрес)		Індекс цін (Пааше)		Індекс умов торгівлі	
	експорт	імпорт	експорт	імпорт	кількісний	ціновий
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у т.ч. 10 зернові культури	339,3	117,5	142,9	144	288,7	99,2
21 різні харчові продукти	124,4	126,6	108,8	105,7	98,2	102,9
27 енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки	130,1	106,5	120,1	134,6	122,1	89,2
31 добрива	89	87,5	169,3	214,5	101,7	78,9
72 чорні метали	99,1	123,7	138,6	119,0	80,1	116,5
73 вироби з чорних металів	112,1	116,3	108,3	121,2	96,4	89,3
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	98,5	116,3	129,7	110,5	84,7	117,4
86 залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання	89,1	153,5	161,9	123,4	58,1	131,3
87 наземні транспортні засоби	103,0	136,3	120,8	107,3	75,6	112,6

Таким чином основні складові експорту це сировина та продукти первинної переробки (низько — технологічних галузей), які характеризуються несприятливою кон'юнктурою. А у імпорті переважають енергоносії, суттєве зростання цін на які негативно впливає на ціни товарів, що виробляються в Україні. Отже, йдеться про високу, навіть небезпечну залежність країни від зовнішньої торгівлі.

У зв'язку з тим, що протягом останніх чотирьох років пасивне сальдо зовнішньої торгівлі сприяло погіршенню економічного стану України, особливе занепокоєння викликає проблема збалансування обсягів експорту та імпорту. З одного боку, необхідно виокремити товарні групи, здатні витримати конкуренцію на світовому ринку та забезпечити життєво необхідний імпорт, з другого — скоротити обсяги імпорту шляхом запровадження енергозберігаючих технологій.

Відомо, що основними показниками, які кількісно і якісно характеризують стан зовнішньоекономічних зв'язків країни, є: платіжний баланс країни, експорт на душу населення, імпорт на душу населення, зовнішньоторгівельний оборот на душу населення та державний борг країни (див. рис. 1 та табл. 3).

Таблиця 3 – Показники результативності ЗЕД

Показник	2004 р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
3. Зовнішній державний борг України (у % до ВВП)	18,6	13,9	11,9	10,1	10
4. Зовнішній держ. борг України (у % до експ. Товар. та послуг)	30,6	26,3	25,2	21,6	20,8
5. Валовий зовнішній борг України (у % до ВВП)	33,4	35,3	50,6	60,1	62,5
6. Валовий зовніш. борг Укр. (у % до експорту товарів та пос.)	54,7	66,9	81,4	108,5	135,0
7. Поточний платіжний баланс України (у відсотках до ВВП)	10,2	2,5	-1,8	-4,1	-7

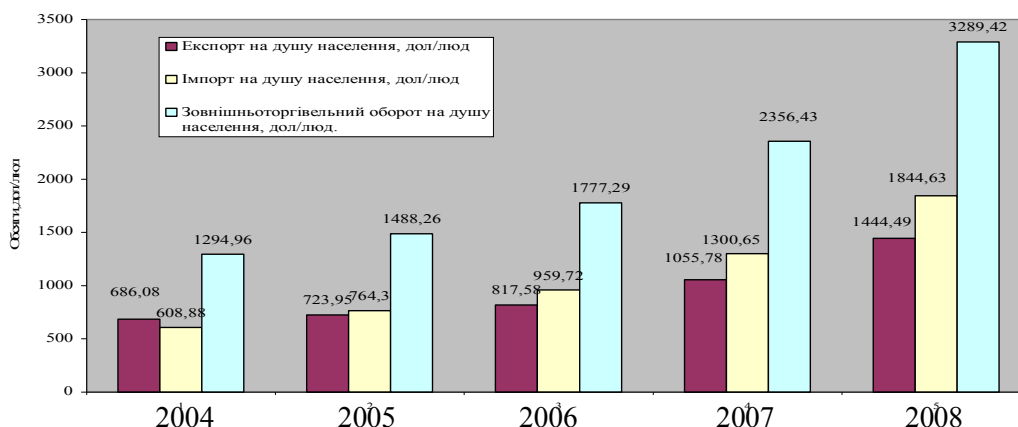

Рис. 1 – Динаміка експорту, імпорту та зовнішньоторгівельного обороту на душу населення за 2004 – 2008 рр.

За даними табл.3 та рис.1 протягом досліджуваного періоду в Україні спостерігається зростання обсягів експорту, імпорту та зовнішньоторгівельного обороту на душу населення на 110,5; 202,95 та 154 % відповідно. Позитивним було також зниження зовнішнього державного боргу від 18,6 до 10,0 % до ВВП та від 30,6 до 20,8 % експорту товарів та послуг [6].

Але у міжнародній практиці для характеристики ефективності функціонування економіки особлива роль відводиться валовому зовнішньому боргу, який виникає в результаті існування диспропорцій в економічній системі (насамперед пасивне сальдо поточного платіжного балансу). Для оцінки стану валового зовнішнього боргу та можливостей країни щодо його обслуговування астосовуються відносні показники та визначаються їх критичні розміри. Згідно з оцінками МВФ, максимальний розмір зовнішнього боргу для країн з низьким та середнім рівнем доходів дорівнює 49,7 %. У той же час, за розрахунками експертів, при накопиченні боргу вище за 30 – 35 % ВВП, його вплив на економічне зростання стає негативним. Отже, протягом 2004 – 2005 рр. перед Україною уже стояло питання регулювання зовнішнього боргу, а починаючи з 2006 р. відносний розмір боргу перевищив граничне значення. Зважаючи на задовільний рівень державного боргу, основною причиною цього явища стала необґрунтована лібералізація залучення іноземних інвестицій у фінансовий сектор економіки.

За розрахунками МВФ сальдо поточного балансу України з урахуванням значення основних макроекономічних показників повинно дорівнювати 2 % ВВП. Таким чином протягом 2006 – 2008 рр. головною передумовою стабілізації та економічного розвитку країни була оптимізація платіжного балансу шляхом збалансування обсягів експорту та імпорту [3, 5].

Висновки

1. Визначені чинники, що характеризують функціонування зовнішньоекономічної системи України, наведена їх класифікація, методика обчислення та граничні значення.
2. Методом порівняльного аналізу виявлені основні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі товарами, визначені проблемні зони та запропоновані шляхи їх вирішення.

Перелік посилань

1. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: Підручник / О.П. Гребельник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 348 с.
2. Макогон Ю. Економічні наслідки приєднання України до світової організації торгівлі / Ю. Макогон, М. Яновський, М. Марченко // Економіка України. – 2005. – № 12. – С. 69 – 77.
3. Вахненко Т. Государственный долг Украины: текущее состояние и риски / Т. Вахненко // Экономика Украины. – 2008. – № 7. – С. 37 – 46.
4. Тамашевич В.Н. Оценка эффективности товарной структуры внешней торговли / В.Н. Тамашевич, В.В. Лешкевич // Статистика України. – 2008. – № 2. – С. 29 – 34.
5. Вахненко Т.П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізм дії, заходи подолання / Т.П. Вахненко // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 3 – 21.
6. www.ukrstat.gov.ua

Рецензент: Т.Г. Логутова
д-р екон. наук, проф., ПДТУ

Стаття надійшла 25.03.2009